

Jukka Sarjala

Ainoakaan lapsi ei jää huomaamatta

Itsenäisen Suomen historia on menestystarina. Seitsemän Euroopan valtiota itsenäistyi yhtä aikaa Suomen kanssa, mutta Suomi on saanut ainoana maana keskeytyksittä jatkaa valitsemallaan tiellä. Suomen tie on ollut täynnä koettelemuksia ja selviytyminen on vaatinut uhrimieltä. Kansalaissota repi kansakunnan katkerasti kahtia, talvi- ja jatkosodassa itsenäisyys oli todella vaarassa, 400 000 Karjalan siirtolaista sijoitettiin uusille asuinsijoille, jälleenrakennustyön ohessa maksettiin raskaat sotakorvaukset. Suomesta ei tullut ensimmäisen maailmansodan jälkeen oikeistodiktatuuria eikä toisen maailmansodan jälkeen kansandemokratiaa. Viime vuosisadan kolmen viimeisen vuosikymmenen aikana kansantulo ja elämänlaatu parantuivat niin, että nyt kuulumme maailman hyvinvointivaltioiden kärkijoukkoon. Selviytyjästä on kahdeksassa vuosikymmenessä tullut menestyjä.

Tie menestykseen on vaatinut vuosikymmenien, jopa vuosisatojen ponnistukset ja yhteistä tahtoa. Ponnistusten ja yksituumaisuuden ohella on tarvittu myös hyvää onnea. Koulutus ja kansansivistys ovat pitkään olleet selviytymisen ja menestymisen avaintekijöitä. Kansansivistyksen juuret ulottuvat aina 1500-luvulle saakka, jolloin luterilaisen uskonkäsityksen mukaisesti kansaa opetettiin lukemaan omalla kielellään Raamattua. Tämä käsitys loi pohjan suomenkieliselle kirjallisuudelle sekä luku- ja kirjoitustaidon leviämislle.

Nykyaikaisen hyvinvointiyhteiskunnan ensimmäiset rakennusvaiheet voidaan ajoittaa 1800-luvun loppupuoliskolle, jolloin kolme merkityksellistä ilmiötä kohtasi toisensa Suomen maaperällä: kansallinen herääminen, pyrkimys demokratiaan ja taloudellisen turvallisuuden luominen. Jokainen näistä ilmiöistä osaltaan vaikutti kansansivistyksen laajentumiseen.

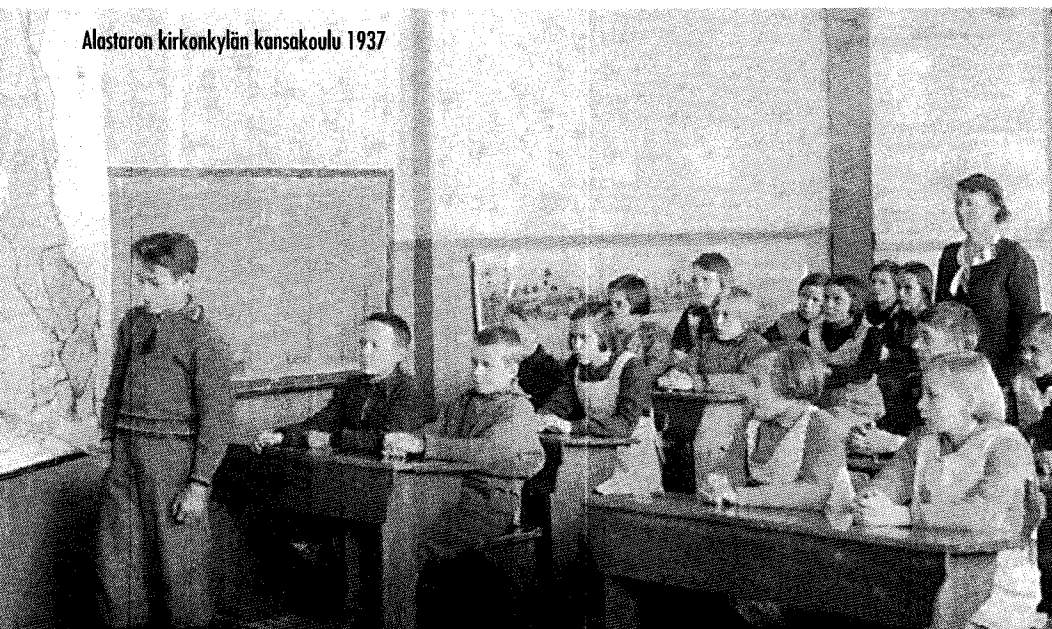
Suomalaisen sivistyshistorian merkittävä piirre on sen kansanvaltainen luonne. Suomalainen kirjallisuus syntyi nimenomaan kansankuvauksista, eikä sivistyneistökuvauksille ollut kansalliskirjallisuuden syntyvaiheissa sosiaalista tilausta. Sen aikainen lukeneisto löysi kansallisuuden ytimen tavallisesta kansasta ja halusi samaistua siihen. Historiamme paradokseja on, että sivistyneistö puhui itse vähemmistön kieltä, mutta ajoi suomenkielisyyden asiaa, koska suomen kielen nousu ja kehittyminen olivat itsenäistymisen edellytyksiä. Kansallinen herääminen ja demokratian levittäminen olivat toisiaan vahvistavia voimia, joita valistunut lukeneisto kannusti. Kansallista yhteenkuuluvuuden tunnetta ei voitu herättää kansalaispiireissä, joiden elämisen ehdot olivat äärimmäisen niukat. Taloudellinen nousu vaati järjestelmällisen kouluopetuksen aikaansaamista, mikä oli mahdollista vuonna 1866 annetun kansakouluasetuksen jälkeen. Kansakoululaitoksen perustaminen käynnisti kehityshistorian, jonka saavutuksia ovat nykyinen korkea suomalainen teknologia ja hyvinvointi. Samalla toteutui ensimmäisen kerran kouluhistoriassa myöhemmin toistuva ilmiö siitä, että todella merkitykselliset kouluratkaisut syntyvät ennen muuta vastauksina yhteiskunnallisiin tarpeisiin. Uudet pedagogiset käsitykset tai koulujärjestelmässä havaitut epäkohdat saattavat vaikuttaa uudistushankkeisiin, mutta mullistavat käännteet vaativat yhteiskunnallisen tilauksen.

Ensimmäinen kansakouluasetus ei sisältänyt velvoitteita koulutuksen järjestäjille eikä myöskään koulutettaville. Ensimmäinen kouluvelvollisuussäännös sisältyi vuoden 1898 piirijakoasetukseen, joka ohjasi koulujen sijoittumista lähes sadan vuoden ajan. Asetus edellytti, että harvaan asuttuja seutuja lukuunottamatta kunnissa tuli olla niin monta ja siten sijoitettua kansakoulua, etteivät koulumatkat olleet yli 5 kilometriä. Tämä

säännös oli oikeasuuntainen, mutta ei riittävä, sillä se ei sisältänyt lapsille velvoitetta käydä kansakoulua. Vuodesta 1907 lähtien valtiopäivillä tehtiin eduskuntaehdotuksia oppivelvollisuuskysymyksen ratkaisemiseksi, mutta yritykset jäivät valtaapitävien vastustuksen vuoksi yrityksiksi. Kansakoulut eivät olleet senaatin erityisessä suosiossa. Hyvin erikoisen elämänuran Yhdysvalloissa ja Neuvostoliitossa luonutta kansanedustaja *Santeri Nuorteva*a ei kouluhistorioissa yleensä mainita, vaikka syytä olisi: hän teki ensimmäisen aloitteen yleisestä oppivelvollisuudesta.

Kansansivistäjien sinnikkään uurastuksen ja monien käsittelyvaiheiden jälkeen Suomi sai - eurooppalaisittain myöhään - oppivelvollisuutta koskevan lain vasta 1921. Jälkeenpäin on helppo todeta, että niin kansakoululaitoksen perustaminen kuin oppivelvollisuuden säätäminen toteutettiin liian myöhään, mutta monesta sosiaalisesta uudistuksesta voidaan väittää samaa. Uudistukset tulevat vasta kun aika on kypsä niiden toteuttamiselle.

Alastaron kirkonkylän kansakoulu 1937

Koulutuksellinen tasa-arvo on sotien jälkeen ollut keskeinen poliittinen tavoite. Jälkeenpäin voidaan taas ihmetellä, miten pitkään maassamme siedettiin esimerkiksi koulutuksen saavutettavuuden epäoikeudenmukaista jakautumista. Liian pitkään sivistyneistö täydensi itse itseään: koulutusetuuksien varmistamiseksi piti osata syntyä oikeaan perheeseen ja oikealle paikkakunnalle. Kun pääomavirta on korvautunut tietovirralla, kun tiedolla on ratkaiseva merkitys bisnekselle, kun yrityksen menestys riippuu siitä, miten tieto muutetaan käyttökelpoiseksi tuotteeksi tai innovaatioksi, on välttämätöntä, että kansakunnan kaikki lahjakkuus saadaan käyttöön. Toisaalta hyvinvointi-käsitteeseen kuuluu yksilöiden oikeus itsensä toteuttamiseen, mikä puolestaan edellyttää, että koulujärjestelmä pystyy vastaamaan yksilöiden kysyntään. Kasvoton yhteiskunnallinen järjestelmä ei voi yksilöiden puolesta määrätä, millainen koulutus on kullekin parasta, vaan koulutuksen valintaoikeudet kuuluvat yksilölle itselleen.

Muinaisen Ateenan strategilta *Perikleeltä* tiedusteltiin, miten on mahdollista, että silloisen maailman etevimmät filosofit, kirjailijat, taiteilijat ja lainsäätäjät ovat kaikki ateenalaisia. Perikleen vastaus oli yksinkertainen: ”Ainoakaan lahjakas nuorukainen ei jää meiltä huomaamatta”. Nykyaikainen vastaus kuuluisi: ainoakaan lapsi tai nuori ei jää huomaamatta. Tämä tarkoittaa huolenpitoa myös erityistä tukea tarvitsevista, myös siitä ikäluokan viimeisestä neljänneksestä, jolle peruskoulu tuottaa vaikeuksia.

Monikulttuurisia oppilaita 80-vuotta oppivelvollisuutta pääjuhlassa 2001 Helsingissä